

franjevce i katoličke liberalne intelektualce Stadler je bio neugodan prelat. U dosadašnjoj historiografiji – s izuzetkom one koja se kreće u tradicionalnom načinu razmišljanja katoličkog svjetovnog klera – Stadleru se pripisuje klerikalna nadutost, nedostatak empatije u bosanske političke i vjerske prilike te trajna konfrontacija s političkim i religijskim ambijentom, u kojemu je djelovao. Takve ocjene Vrankić zabacuje s primjedbom, da su one “refleks etničke, političke i religijske pozadine pojedinih autora” (str.4).

Nažalost, isti se prigovor može uputiti i autoru ove monografije. Umjesto da postavi pitanje karaktera Stadlerova političkog katolicizma, on jednostavno argumentira s crkvenojurističkih pozicija, koje je svojedobno zastupao Stadler. Tako na primjer o “našem klerikalnom programu 20. stoljeća”, koji je 1900. godine navjestio Stadlerov dijecezanski list *Vrhbosna* (br. 14. od 15. srpnja 1900., str. 247) Vrankić ne gubi ni jedne riječi, nego umjesto toga uvodi pojam “franjevački klerikalizam” (str. 569, 732). Pri tome franjevcima pripisuje, da su htjeli zadržati religijski monopol među bosanskim katolicima i nakon uvođenja redovite hijerarhije 1881. Činjenica je da je monopol tražio Stadler za sebe, i to ne samo unutar Crkve, nego i u političkom životu bosanskih katolika odnosno Hrvata (v. str. 709, 733).

Stavljen u europski kontekst, Stadler je pripadao klerikalnom krilu političkog katolicizma. On se, naime, zauzimao za političko etabliranje katolicizma u Bosni prema tradicionalnom modelu, koji je bio neprikladan posebno za multireligijsku Bosnu. Uz ostalo Stadler je bio protivnik međukonfesionalnog zajedničkog političkog djelovanja, na sličan način kao što su se njegovi suvremeni istomišljenici protivili osnivanju zajedničkih međukonfesionalnih sindikata u Njemačkoj i drugim europskim zemljama.

Sažeto rečeno, historiografska vrijednost Vrankićeve monografije ne leži u politološki izbalansiranom interpretiranju zbivanja, nego u brižljivom prezentiranju arhivske građe.

Srećko M. Džaja

“HISTORIJA BOSNE (I HERCEGOVINE)” KOJA TO ZAISTA NIJE

U broju 29. *Priloga*, časopisa Instituta za istoriju u Sarajevu, među objavljenim referatima i diskusijama sa međunarodnog naučnog skupa *Historiografija o Bosni i Hercegovini 1980. - 1998.*, održanog u Sarajevu 4. i 5. novembra 1999. godine, objavljen je na str. 427-434 i prilog dr. Ante Škegre pod naslovom: “*Historija Bosne (i Hercegovine)*” koja to nije. U navedenom prilogu pomenut sam na str. 427 kao jedan od recenzenata oba izdanja (1994. i 1998.g.) navedene publikacije.

Kao glavni i odgovorni urednik prvog izdanja, ne samo recenzent, osjećam potrebu da dr. Anti Škegri odgovorim na neke njegove tvrdnje. Slažem se sa kolegom Škegrom da u ovoj knjizi, kao i u svakoj drugoj, ima nedostataka, nedovoljno argumentiranih stavova, ocjena i drugih propusta. Neupitno je, nadam se, da iza svih tekstova stoje autori, ali i šef redakcije. O eventualnim naučnim promašajima, tezama i kontroverzama će, nadam se, svoj odgovor dati autori naučnih priloga, naravno, ako to oni budu smatrali za potrebno.

Prilog kolege Škegre je, uz svu naučnu argumentaciju i dobronamjernu kritiku na više mjesta netačan, neprecizan pa i ispolitiziran. U nekim svojim razmatranjima potpuno je "zaronio" u našu zajedničku tragičnu prošlost i u politiku, pa je to i glavni razlog mog reagovanja. Nije mi, međutim, namjera da se ovom prilikom upuštam u razmatranje raznih i mnogobrojnih aspekata agresije na Bosnu i Hercegovinu i tragičnih događaja i događanja u periodu 1992.-1995. godine, a na takva nas razmatranja i razmišljanja navodi dio Škegrinog teksta u *Prilozima* br. 29, od 428. do 431. strane. U ovo vrijeme, na početku 21. stoljeća i više od pet godina od mira u Daytonu ne želim i neću da se upuštam u traženje odgovora na pitanja: "Tko su branioci Bosne i Hercegovine", tko su "agresori na vlastitu zemlju", postojili ili ne "višestoljetni (višemilenijski), kontinuitet bosanske državnosti", o tome šta je gospodin Alija Izetbegović rekao u govoru borcima Armije Republike Bosne i Hercegovine koncem 1993. godine, o događanjima oko Vareša i u srednjoj Bosni itd. Mogao bih, naravno, o svemu naprijed rečenom dati svoje mišljenje, svoje viđenje, ali to namjerno ne činim u ovom momentu, jer neću da "dolijevam ulje na vatru", a pripadam onima koji teže da se neke stvari prevaziđu i da se, po mogućnosti, ide naprijed ka saradnji i boljoj budućnosti. Umjesto mog odgovora i komentara preporučujem čitaocima da pročitaju tekst priloga Ante Škegre u *Prilozima* br. 29, Sarajevo 2000. godine i da sami o tome donesu svoj sud.

U naslovu svog priloga, preuzimajući informativno intonirane prosudbe dr. Hadžibegovića i dr. Halilovića, Ante Škegro pravi grešku naslovljavajući publikaciju, na koju se kritički osvrće "*Historija Bosne (i Hercegovine)*" koja to nije. Kao predsjednik Redakcije knjige o kojoj je riječ dijelim mišljenje dr. Škegre da navedena knjiga zaista nije *Historija Bosne i Hercegovine*. Njena redakcija se nije slučajno opredijelila za naslov *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, izbjegavši da je nazove historijom. *Historija* jedne zemlje je daleko ozbiljnija stvar. Za pisanje kompletne i sveobuhvatne historije potrebne su neke druge pretpostavke. Ozbiljan i dobronamjeran čitalac lako će uočiti da je knjiga u kojoj je riječ zbornik priloga iz historije Bosne i Hercegovine od antike do polovine 1945. godine. U većini slučajeva priloge su napisali historičari, specijalisti za određene historijske periode, oni koji su se u to vrijeme zatekli u Sarajevu. Jednostavno rečeno, ne može se kritikovati nešto što ne postoji. Bez obzira na

kritički argumentirane opaske na radove nekih autora, smatram da je projekat *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata* solidna i u cjelini gledano, naučno fundirana knjiga koja je naišla na dobar prijem velikog broja čitalaca.

Na početku priloga Ante Škegre (*Prilozi* br. 29, str. 427.- 428.) nailazimo na neuobičajeno ironično predstavljanje rahmetli Ibrahima Tepića, što je vidljivo iz slijedećeg citata: "Redaktor drugog kao i prvog izdanja, (misli se na izdanje knjige *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1994/1998.) visoki je obavještajni oficir Jugoslovenske narodne armije i pukovnik Armije Bosne i Hercegovine (podvukao I. K.) te ujedno i dekan Filozofskog fakulteta u Sarajevu prof. dr. Ibrahim Tepić...". Što se u navedenoj rečenici htjelo reći? Svi smo mi, pa, vjerovatno, i kolega Škegro služili JNA i imali oficirske činove. Ja i rahmetli I. Tepić smo slučajno bili rezervisti u istom divizionu u Lukavici, obojica rezervni kapetani. Rijetki su oni iz reda Bošnjaka i Hrvata koji su u JNA mogli dostići više i visoke oficirske činove. Učešće i uloga I. Tepića u Armiji BiH, kao dekana Filozofskog fakulteta u Sarajevu u ratnim i poratnim uslovima, posebno njegov doprinos u očuvanju i obnovi zgrade fakulteta, veoma je zapažena i to mu može da služi na čast. Ibrahim Tepić je, kao istaknuti historičar, imao i određenu ulogu u nastajanju i objavljivanju knjige o kojoj je riječ. Duboko sam ubjeđen da o njemu "post festum" i kao profesoru i kao naučniku i kao čovjeku treba govoriti s velikim poštovanjem. Ne po onoj – "o mrtvima sve najbolje". Dr. Škegro je dobar dio opsade bio u Sarajevu, ali, ipak ne toliko da bi do kraja mogao znati i procijeniti šta se i kako radilo ovdje, šta su sve pojedinci "preturali preko glave", i kao djelatnici na svojim radnim mjestima i kao ljudi od krvi i mesa. Zašto s ponosom ne istaći da je Ibrahim Tepić bio borac za opstanak Bosne i Hercegovine, da mu je supruga usmrćena četničkom granatom, četiri sina su ostala bez majke, dvadesetak bližih članova rodbine, među kojima i tri brata, izgubio je u Srebrenici. Nije se štedio ni u Armiji Bosne i Hercegovine niti u ulozi dekana u očuvanju i poslijeratnoj obnovi fakulteta. Preveliki naponi bili su uzrok prerane smrti ovog veoma cijenjenog i nezaboravnog kolege i prijatelja.

Na str. 430. (*Prilozi*, br. 29, Sarajevo, 2000.) Ante Škegro kaže: "Da je publikacija *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata* bila namijenjena realizovanju ratnih ciljeva 'boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine' ukazuje i činjenica angažiranja za njenu izradu prvenstveno podobnih, u znanosti ne uvijek i afirmiranih, znanstvenika. Na stranicama ove knjige, ni u jednom izdanju, ne susreću se imena vodećih bosanskih (sarajevskih) historiografa koji su imali što reći, bez sumnje neophodnoj znanstvenoj monografiji o povijesti Bosne i Hercegovine poput primjerice prof. dr. Veljka Paškvalina, prof. dr. Desanke Kovačević-Kojić, prof. dr. Milana Vasića, prof. dr. Rade Petrovića i dr....". Čovjek se zaista mora upi-

tati: šta na ovo reći. Nešto je, ipak, potrebno nekima više puta ponoviti. Ratni ciljevi boraca Armije Republike Bosne i Hercegovine bili su i ostali odbrana Bosne i Hercegovine od onih koji su izvršili agresiju na Bosnu i Hercegovinu koji su je komadali i koji i danas nastoje da je nestane. Ako je navedena publikacija "in ultima linea" i bila u ulozi odbrane Bosne i Hercegovine mi, koji smo radili na njenom izdavanju možemo biti na to ponosni. U to vrijeme, u opkoljenom Sarajevu mogli su se angažovati samo oni koji su, apsolutno svjesni šta je snašlo narode Bosne i Hercegovine, Sarajevo posebno, oni koji su svjesno i patriotski ostali u svojoj zemlji i svom gradu. Imali smo na raspolaganju među "podobnim" i u znanosti ne uvijek afirmiranim znanstvenicima: dr. Envera Imamovića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu, dr. Borisa Nilevića, direktora Instituta za istoriju u Sarajevu, akademika Marka Šunjića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu, dr. Behiju Zlatar, naučnog savjetnika u Institutu za istoriju, dr. Enesa Pelidiju, vanrednog profesora Filozofskog fakulteta, dr. Ibrahima Tepića, redovnog profesora i dekana Filozofskog fakulteta, dr. Iljasa Hadžibegovića, redovnog profesora Filozofskog fakulteta, dr. Mustafu Imamovića, redovnog profesora Pravnog fakulteta, dr. Tomislava Išeka, naučnog savjetnika u Institutu za istoriju i magistre u Institutu za istoriju Seku Brkljaču, Muhidina Pelesića i Husniju Kamberovića. U drugom izdanju ovom timu se pridružio i kolega, sada dr. Dubravko Lovrenović, docent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Kolega Škegro nam zamjera što nismo angažovali neke druge poznate i priznate naučne radnike: prof. dr. Veljka Paškvalina, prof. dr. Desanku Kovačević-Kojić, prof. dr. Milana Vasića, prof. dr. Radu Petrovića. Uvaženi arheolog dr. Veljko Paškvalin je cijeli rat proveo u Sarajevu, angažovan u realizaciji projekta koji je, u njegovom slučaju (može čudno zazvučati nekome sa strane) prevazilazio fizičke mogućnosti, dobrono vremešnog – bez uvrede – dr. Paškvalina. Troje drugih pomenutih profesora još uoči agresije na Bosnu i Hercegovinu ili ubrzo nakon toga našli su se u Beogradu, Banjoj Luci i Rimu. Među njima ima i onih koju su jedva čekali da Bosna i Hercegovina postane srpska i onih koji su godinama, ranije, opstruirali izradu historije Bosne i Hercegovine. Većina naših nekadašnjih kolegica i kolega ostali su za vječita vremena u našem pamćenju kao (vrlo blag izraz) "pobjegulje". Takvi nisu zaslužili ni u onom vremenu (a i danas) da ih se sjetimo. Mi opraštamo ali ne zaboravljamo. Što se tiče opaski dr. Škegre o "podobnosti" i "u znanosti neafirmiranih znanstvenika" najblaže rečeno riječ je o nekorektnom odnosu prema kolegama. Za ovakve "ocjene" su potrebni argumenti, a mišljenja sam da magistar nekad može da napiše bolji i uspješniji tekst od nekog profesora i akademika. Lično ne sumnjam u dobre namjere afirmiranog i u zadnje vrijeme sve prisutnijeg historičara koji sigurno ide uzlaznom linijom naučnog sazrijevanja. Posebno su u našoj sredini zapaženi kritički intonirani napisi o najnovijoj historiografskoj produkciji. Nikad nisam

bio (niti želim da budem) u poziciji da bilo kome dijelim lekcije i savjete. To u našoj struci – historiji, pa i nauci uopšte, složićemo se, nije ni prilično. Ipak, ono što je dr. Škegro napisao u dijelovima svoga teksta na str. 427-431 (dijelovi I-III) nije primjereno naučnom radniku njegovog formata i referenci. Dobro je (u principu, mislim) kada je nauka u pitanju, pokušati izbjeći bilo kakvu politizaciju, imputacije, malicioznosti, diskvalifikacije, a pogotovo osobne dojmove! Historičarima su, i trebalo bi da bude, svete činjenice – “*sine ira et studio*”! Kolega Škegro je primijenio naučnu kritiku, a to je jedino ispravan postupak, samo na tekst prof.dr. E. Imamovića.

Na ovaj djelimičan odgovor Anti Škegri čekao sam dvije godine zbog toga što sam ga želio objaviti u istom časopisu u kojem je objavljen diskusioni prilog kolege Škegre.

Ibrahim Karabegović

“*Pro et contra*” ili “*Audiat et altera pars*”

Povod pisanju ovih redova je interesantan prilog Sonje Dujmović (S.D.) objavljen u *Prilozima* Instituta za istoriju Sarajevo, br.29., 2000.g., str.449-453. Predmet originalne analize S.D., naglašeno kritički i, nesumnjivo, dobronamjerno intonirane, artikulirane na zavidnoj intelektualnoj razini, je historiografska produkcija međuratnog perioda (1918.-1941.), tj. prosudba iz rakursa pojedinačnih dometa i promašaja, posebno njenih globalnih karakteristika u periodu od 1945. do 1980.g. Svoju analizu S.D. je temeljila na - po sopstvenom izboru - sumarnim ocjenama učesnika *Savjetovanja o historiografiji BiH 1918.-1945.* koje je održano u Sarajevu 11.-12.2.1982.g., tj. ona nije proizašla iz osobne valorizacije tretirane produkcije, pa su njeni zaključci *eo ipso* indirektni, oposredovani ocjenama drugih (sa kojima se ona slaže). Ovaj sažet i koncizan rad sam sa velikom pažnjom pročitao nakon izlaska *Priloga*, jer ga nisam mogao odslušati kada je podnesen na skupu (u studenom 1999.g.). Logično, interes mi je bio profesionalno motiviran jer sam se problematikom koja je predmet analize S.D. bavio cijeli svoj profesionalni vijek. Nakon što sam ga pročitao kod mene je preovladalo uvjerenje da je prilog S.D. *metodološki* neobično postavljen, pa da su stoga neke od njenih kontatacija i ocjena, blago rečeno, nekonzistentne sa stvarnim stanjem historiografije BiH tretiranog perioda. Dovoljan razlog za reakciju ove vrste, istina, u posljednje vrijeme rijetko sretane. Priznaću, dodatnu motivaciju dala mi je sama autorica prvim dijelom svoga naslova -“Molimo tišinu...” (u neka vremena to se govorilo na drugi način -“Ne talasaj”!). Naravno ni S.D. (nadam se), a niti potpisnik ovih redova (pretpostaviti je) ne plediraju na “konačnu istinu”, niti vjeruju (za sebe sam siguran) da je o tako kompleksnim i